

20/11/96

666-Pr-0068
2066/06/96

श्री सर्वोच्च अदालतमा चढाएको
पुनरावलोकनको निवेदन

मार्फत: श्री महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय,
सिंहदरवार ।

विषय:- सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित नजिर वा कानूनी सिद्धान्त प्रतिकूल निर्णय भएकोले
पुनरावलोकन गरी पाउँ।

नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाह पथ, काठमाडौंको
तर्फबाट ऐको सचिव लक्ष्मण अर्याल----- १

निवेदक

विरुद्ध

प्युठान जिल्ला प्युठान नगरपालिका वडा नं. १० घर भई हाल भक्तपुर जिल्ला
मध्यपुरठिमी नगरपालिका वस्ने अधिवक्ता केशर जंग के. सी. १
दाङ जिल्ला तुलसीपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ फुलवारी घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका अनाम नगर वस्ने अधिवक्ता
लोकेन्द्रवहादुर ओली १

विपक्षी

मुद्दा: उत्प्रेषण, परमादेश समेत (०७७-७०-०१३०)

आदेश गर्ने: सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास

मा.न्या.श्री डा. आनन्द मोहन भट्टराई

मा.न्या श्री टुकवहादुर मोक्तान

फैसला/आदेश मिति: २०७७/६/१५ ✓

जानकारी पाएको मिति: २०७७/०६/२८ ✓

4

Handwritten signature or mark at the bottom right corner.

प्रस्तुत मुद्दामा सम्मानित अदालतबाट जारी भएको आदेशको जानकारी मिति २०७७।०६।२८ मा प्राप्त हुन आएकोमा उक्त आदेश सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको विपरित, मुद्दामा असर गर्ने प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नभएको तथा नेपाल सरकारले लिएको वीमा सम्बन्धी व्यवस्थाको सम्बन्धमा कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी प्रस्तुत आदेश जारी भएकोले सम्मानित सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७७।६।१५ मा निवेदकका विरुद्ध जारी परमादेश समेतको अग्रिम पुनरावलोकन गरी पाउन आदेशको जानकारी प्राप्त भएको मितिले ६० दिनको म्यादभित्रै न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ११ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम यो निवेदन पेश गरेको छु । निवेदकको माग बमोजिम उक्त आदेश पुनरावलोकन गरी न्याय पाउँ ।

१. प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकले उठाएका माग दावी बमोजिम सम्मानित अदालतबाट ठहर गर्नुपर्ने प्रश्न निम्नबमोजिम रहेको थिए:-

(क) नेपाल सरकारले कोभिड-१९ को उपचारमा जनतालाई उपलब्ध गराएको स्वास्थ्य सेवा सरकारी श्रोत साधनले भ्याएसम्म उचित र पर्याप्त छ, छैन? यसमा प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको उल्लंघन भएको छ, छैन?

(ख) शुल्क लिएर कोभिड-१९ को परीक्षण गर्न दिने निर्णय गैरकानूनी छ, छैन? सो निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निःशुल्क परीक्षण र उपचारको व्यवस्था गर्नुभनी परमादेश जारी गर्नुपर्ने तथ्यगत एवं कानूनी अवस्थाविद्यमान छ, छैन?

(ग) कोभिड-१९ विश्वव्यापी महामारीको रूपमा रहेकोले अन्य विकसित तथा आर्थिक रूपमा सम्पन्न देशले जनताको उपचार निःशुल्करूपमा गरेका छन्, छैनन्?

(घ) शुल्क लिने गरी भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर नभएको अवस्थामा सोही विषयमा परमादेश जारी गर्न मिल्छ वा मिल्दैन?

२. उक्त मुद्दामा उल्लिखित ठहर गर्नुपर्ने प्रश्नहरूको निरूपण गर्दा सम्मानित अदालतबाट निम्न-लिखित आधार लिइएको देखिन्छ:-

(क) मिति २०७७।०६।०७ को प्रतिवेदनमा जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७ को नियम ३ र एको अनुसूची-१ को हवाला दिँदै अनुसूची-१ को खण्ड (३) मा सरुवा रोग सम्बन्धी सेवाको सूचीमा SARS-CoV-2 भाइरसको कारणबाट हुने कोरोना भाइरस रोग (COVID-१९) उल्लेख गरेको पाइँदैन, अर्थात् यो सरुवा रोग निःशुल्करूपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने सेवा अन्तर्गत राखेको पाइँदैन" भन्ने जिकिर लिएको पनि देखियो। यो जिकिर विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको COVID-१९ सरुवा रोग हो भन्ने अभिव्यक्तिको विपरीत त छँदैछ, यस्तो जिकिर गर्दा मन्त्रालयले जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ को दफा ३ को उपदफा (४) को देहाय खण्ड (ग)मा सरुवा रोगसम्बन्धी सेवालाई आधारभूत सेवा मानिएको कुराकोसम्म पनि हेक्का राखेको पाइँदैन। ऐनमा नै सरुवा रोगलाई आधारभूत सेवा मानिएको अवस्थामा नियमावलीमा सरुवा रोगको सूचीमा SARS-CoV-2 भाइरसको कारणबाट हुने कोरोना भाइरस रोग (COVID-१९) उल्लेख भएको छैन भन्ने कुराले कुनै कानूनी अर्थ र महत्त्व राख्दैन। नियमावलीको अनुसूची-१ को खण्ड (३) मा यो विषय नपरेको र

4

ऐनअनुरूप नियम बनाइनुपर्ने भन्ने सामान्य समझकोविषय हुँदा अनुसूची-१ को खण्ड (३) मा सुरुवा रोगसम्बन्धी सेवाको सूचीमा SARS-CoV-2 भाइरसको कारणबाट हुने कोरोना भाइरस रोग (कोभिड-१९) लाई पनि अविलम्ब समेट्नु भनी विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिएको छ।

(ख) हाल सरकारी अस्पताल, प्रयोगशाला र विशेषतः काठमाडौं स्थित टैकु अस्पताल र प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि मानिसको ठुलो चाप रहेको देखिएको भन्ने कुरालाई छलफलको क्रममा सरकारी पक्षबाट स्वीकार गरिएको छ। काठमाडौं उपत्यकाको जनसंख्या र जनघनत्वको अनुपातमा परीक्षण केन्द्र र अस्पताल सैय्या उपलब्ध नहुँदा जहाँ सुविधा छ भन्ने जानकारी प्राप्त हुन्छ, निरुपय जनता स्वभाविकरूपमा त्यही लामलाग्नु पुग्छन्। तर त्यसरी लामो समयसम्म व्यक्तिलाई लाममा राखिँदा परीक्षण केन्द्रबाट नै संक्रमण फैलिन सक्ने हुन्छ। सो कुरालाई दृष्टिगत गर्दा तुरुन्त भीडको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने र पछिल्लो समयमा बढिरहेको संक्रमणको रफ्तारलाई हेर्दा योजनाबद्ध र व्यवस्थित तरिकाबाट काठमाडौं र जनघनत्व बढी भएका शहरहरूमा परीक्षण केन्द्र र जनशक्ति तुरुन्त परिचालना गरी परीक्षण र उपचारको सुविधा बढाउनुपर्ने देखियो। हालको अवस्थामा सूचना प्रविधिसमेत प्रयोग गरी संक्रमणको रफ्तार र सरकारले दिनुपर्ने स्वास्थ्य सेवालाई दृष्टिगत गरी कम्प्युटर मोडलिङ गर्दा एउटा निश्चित स्तर र मापदण्डमा पूर्वाधार विकास गर्न नसकिने भन्ने हुँदैन। त्यसैले लामबद्ध व्यक्तिलाई छिटोभन्दा छिटो सोधपुछ गरी, चाप कम हुने स्थानमा रिफर गर्ने, टोकन प्रणालीबाट परीक्षण गर्नेसमेतका व्यवस्था गर्नु र परीक्षणको नतिजा छिटोभन्दा छिटो पाउने व्यवस्था गर्नु गराउनु परीक्षणको लागि अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्रमा पुगेको व्यक्तिहरू दस पन्ध्र मिनेटभन्दा बढी परीक्षणको लागि कुनै नपर्ने, त्यसरी कुर्दा पनि सामाजिक दुरी कायम गर्ने व्यवस्था गर्नु हाल भैरहेको संक्रमितहरूको चापलाई समेत हेरी बढी चाप भएका शहरी केन्द्रहरूमा निःशुल्क परीक्षण र उपचारको व्यवस्थासमेत थप गर्नु गराउनु भनी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिएको छ।

३. सम्मानित अदालतबाट जारी भएको आदेशमा उल्लिखित कोभिड-१९ लाई सुरुवा रोगमा समावेश गर्ने विषयका सन्दर्भमा जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७ को अनुसूचीको संशोधनको विषयमा नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयबाट कोभिड-१९ लगायतका अन्य सुरुवा रोगलाई समावेश गरी नियमावली संशोधनको सम्बन्धमा नियमित रूपमा हुने नै भएको र तत् सम्बन्धी कारवाही अगाडी बढिरहेको हुदा केही उल्लेख गरिरहनु पर्ने देखिँदैन।

४. जहाँसम्म माथी प्रकरण नं. २ को खण्ड (ख) मा उल्लिखित परमादेशको आदेशको विषय छ, सो सम्बन्धमा सम्मानित अदालतबाट जारी भएको परमादेशको आदेश सर्वोच्च अदालतले यस्तै ठहर गर्नुपर्ने प्रश्न समावेश भएका निम्नलिखित मुद्दामा प्रतिपादन गरेको सिद्धान्तको प्रतिकूल रहनुका साथै तथ्यभंगत आदेश नभएकोभन्ने समर्थनमा निम्नानुसार जिकिर गर्दछु:-

(क) सम्मानित अदालतबाट परमादेश जारी गर्दा निवेदक यस मन्त्रालयले कोभिड-१९ को उपचारका सिलसिलामा जनतालाई आवश्यक परीक्षण तथा उपचार निःशुल्क गरिरहेको तथ्यलाई मनन गर्न सकेको देखिँदैन। कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्दा यथासंभव, यथाशक्य र यथाशिघ्र गरिने हो। यस प्रकृतिको रोगको उपचार निरपेक्षरूपमा गर्न संभव छैन। निवेदक मन्त्रालयले आफ्नो श्रोत, साधन र जनशक्तिको

भ्याएसम्म परीक्षण तथा उपचार नगरेको भनी विपक्षी तथा सम्मानित अदालतले भन्न नसकेको र भन्नसक्ने अवस्थासमेत छैन । परीक्षण र उपचारमा ढिलाइ गरेको अवस्था छैन । यथाशिघ्र परीक्षण र उपचार हुनुपर्छ, परीक्षणको नतिजा छिटो आउनु पर्छ, परीक्षण र उपचार सहज र सरल हुनुपर्छ भन्ने मान्यता निवेदक मन्त्रालयको भएकोले नै लाखौं नेपालीको नागरिकको उपचार र परीक्षण निःशुल्क गरिएको हो । यस वास्तविकतामा तथ्यको उचित विक्षेपण नगरी रिट निवेदकको माग दावीको प्रकृति, रोगको अवस्था, भौतिक पूर्वाधार, स्वास्थ्यसम्बन्धी यन्त्रोपकरण, जनशक्ति, कामको पछिल्लो अवस्था, परमादेश जारी हुनुपूर्व निर्णय भएको जस्ता आधारभूत कुराहरुको विवेचना र विक्षेपण नै नगरी अपरिपक्व तवरले जारी गरिएको परमादेश नै का.प. २०६६ अङ्क ९ पृष्ठ १५१४, नि. नं. ८२२६ (नि. नं. ८२२६) प्रकाशित नजिर विपरीत छ ।

- (ख) प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले कोभिड-१९ को शुल्क लिने गरी भएको निर्णय बदर माग गरी रिटनिवेदन दायर गरेकोमा सम्मानित अदालतलेको आदेशमा सो निर्णय बदर गरेको देखिँदैन । शुल्क लिने गरी भएको निर्णयलाई अन्यथा भन्न नसकी यथावत रहेको अवस्थामा निःशुल्क परीक्षण र उपचारको व्यवस्थासमेत यप गर्नु भनी जारी गरिएको परमादेशको आदेश आफैमा विरोधाभासपूर्ण तथा द्विविधापूर्ण भएकोले प्रस्तुत आदेश पुनरावलोकन गरी पाउँ ।
- (ग) निवेदक मन्त्रालयले कोभिड-१९ को प्रकोप सुरु भएदेखि नै यसको नियन्त्रण तथा उपचारका लागि निर्वाह गरेको भूमिकालाई सम्मानित अदालतले अनदेखा गरी आदेश जारी गरेको देखिँदैन । यद्यपि सरकारले मापदण्ड निर्धारण गरेर तदनुरूप निःशुल्क परीक्षण र उपचार गर्ने गराउने कार्य जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ तथा नेपालको संविधान प्रदत्त मौलिक हक विपरीत मात्र मिल्दैन । कानूनी अपव्याख्या गरी परमादेश जारी गरिएको हुँदा आदेश पुनरावलोकन गरिपाउँ ।
- (घ) SARS-CoV-2 भाइरसको कारणबाट हुने कोरोना भाइरस रोग (COVID-19) सन् २०१९ डिसेम्बर ३१ मा पत्ता लागेको नयाँ सरुवा रोग हो । यो अति संक्रामक रोगको निदान गर्ने विधि RT-PCR (Real Time Polymerase Chain Reaction) हो । यो विधि एकाइसौं शताब्दीको उच्चतम प्रविधियुक्त प्रयोगशाला परीक्षण हो । यो जाँचको लागि Biosafety Level II को प्रयोगशाला चाहिँन्छ र जाँच गर्ने जनशक्ति उच्च दक्षता प्राप्त हुनुपर्छ । यस्तो विशिष्ट सेवालाई कुनैपनि दृष्टिले सामान्य वा आधारभूत सेवा भन्न मिल्दैन । सम्बत २०७६ माघ ९ गते नेपालमा पहिलो पटक पत्ता लागेको कोभिड-१९ को विरामीको नमुना हगकंग पठाई प्रयोगशाला जाँच गर्न परेको थियो भने तत् पश्चात् नेपाल सरकारले PCR जस्तो विशिष्टिकृत प्रयोगशाला सेवालाई देशभरि विस्तार गरेको छ । मिति २०७७ कार्तिक १३ गतेसम्म ४२ सरकारी र २४ निजी गरी जम्मा ६६ वटा प्रयोगशालाबाट RT-PCR परीक्षण भईरहेको छ । यसले कोभिड-१९ प्रयोगशाला परीक्षणमा नागरिकको सहज पहुँच सुनिश्चित गरेको छ । यी प्रयोगशालाबाट २०७७ कार्तिक १५ गते सम्म देशभर जम्मा १४,४३,३४३ जना व्यक्तिको RT-PCR Test भएको छ, जसमा ३,०५,६७६ परीक्षण निजी प्रयोगशालाबाट भएको पाईन्छ । यसरी नेपाल सरकारले RT-PCR परीक्षणको दर तथा परीक्षण प्रयोगशाला बढाइरहेको र SARS-CoV-2 भाइरसको कारणबाट हुने कोरोना भाइरस रोग (COVID-19) को द्रुततर (Rapid) निदानको लागि सबै उपायहरु अवलम्बन भइरहेकै हुँदा प्रस्तुत परमादेशको आदेश पुनरावलोकन गरिपाउँ ।

१

७७

(ड) शुल्क निर्धारणसम्बन्धी निर्णय केवल निवेदक मन्त्रालयको मात्र नभई समग्र देशको आर्थिक अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी देशले व्यहोर्न सक्ने आर्थिक व्ययभारको विषयमा अर्थ मन्त्रालयसँग राय/परामर्श गरी प्राप्त सहमतिको आधारमा नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय यस मन्त्रालयले कार्यान्वयन गरेको हो। RT-PCR Test गर्दा लाग्ने शुल्क रु २०००।- विश्वका अन्य मुलुकहरूले लिने गरेको शुल्क समेतलाई आधार लिई निर्धारण गरिएको हो। (जस्तै भारतको उत्तरप्रदेशले रु. १६००।- भा.रु., दिल्लीमा २४००।- भा.रु., पश्चिम बंगालमा २२५०।- भा.रु., केरलामा २७००।- भा.रु., अमेरिकामा १००।- डलर, स्पेनमा १००-१८० युरो, इटालीमा २५-५५ युरो र हंगेरीमा ९०-१०० युरो शुल्क लिई परीक्षण गरिरहेको अवस्था छ भने www.forbes.comमा उल्लेख भएअनुसार विभिन्न देशहरूले अन्तर्राष्ट्रिय आवतजावत गर्नको लागि विमानस्थलमा नै निश्चित शुल्क लिई परीक्षण गरेको देखिन्छ। जसअनुसार Frankfurt Airport test center मा ६-८ घण्टाभित्र परीक्षणको नतिजा प्राप्तीको लागि ६५९ शुल्क निर्धारण गरेको छ भने ३ घण्टाभित्र नतिजा प्राप्तिको लागि ९३९ शुल्क निर्धारण गरेको पाइन्छ। त्यस्तै Keflavik International Airport Iceland मा ९६०-७० सम्म शुल्क लिने गरेको पाइन्छ। Sheremetyevo International Airport Moscow मा ६३२.५५ परीक्षण शुल्क निर्धारण गरेको पाइन्छ। त्यस्तै स्वास्थ्य सेवामा आर्थिक अवरोध हटाउन विभिन्न देशहरूले फरक/फरक विधिहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ। प्राय जसो देशहरू स्वास्थ्य विमाबाट कोभिड-१९ को परीक्षण तथा उपचार गरेको पाइन्छ भने केही देशहरूले सरकारी अस्पतालबाट निःशुल्क सेवा प्रदान गरेको देखिन्छ। भारतमा आयुष्मान भारत प्रधानमन्त्री जन आरोग्य योजना (स्वास्थ्य बीमा) अन्तर्गत परीक्षण तथा उपचार निःशुल्क गर्ने निर्णय गरेको छ। श्रीलंका, बंगलादेश, पाकिस्तान र दक्षिण अफ्रीकामा सरकारी अस्पतालहरूमा निःशुल्क परीक्षण तथा उपचारको व्यवस्था र निजी अस्पतालहरूमा व्यक्ति स्वयमले तिर्ने वा विमाबाट तिर्ने प्रावधान रहेको छ। फिलिपिन्समा (फिलिहेल्थ बीमा), थाइल्याण्ड र माल्दिभ्समा स्वास्थ्य बीमा अन्तर्गत परीक्षण र उपचार निःशुल्क उपलब्ध गराइएको देखिन्छ। त्यसैगरी इण्डोनेसियामा यस प्रकारका महामारीहरूको उपचार सम्बन्धी व्यवस्था नरहेकाले राष्ट्रिय आपतकालीन प्याकेज बनाइ कोभिड सम्बन्धी खर्च व्यवस्थापन गरिएको छ। टिमोरलिष्टेमा पेट्रोलियम कोषबाट कोभिड-१९ को स्वास्थ्य सेवाका लागि रकम हस्तान्तरण गरिएको छ। नेपाल सरकारले निर्धारण गरिएको उक्त शुल्क अन्य मुलुकको तुलनामा न्यून रहेको छ। उक्त शुल्क लिने निर्णय गर्नुको मुख्य कारण सिमित जनशक्ति तथा राज्यको सिमित श्रोतसाधनको बावजुत संक्रमितको परीक्षण समयमा नै गर्न सकियोस् भन्ने उद्देश्य हो।

(च) सम्मानित अदालतबाट जारी आदेशको पूर्णपाठको पृष्ठ २३ मा ---लामबद्र व्यक्तिहरूलाई छिटो भन्दा छिटो सोधपुछ गरी, चाप कम हुने स्थानमा रिफर गर्ने, टोकन प्रणालीबाट परीक्षण गर्ने समेत व्यवस्था गर्नु र परीक्षणको नतिजा छिटो भन्दा छिटो पाउने व्यवस्था गर्नु गराउनु, परीक्षणको लागि अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्रमा पुगेका व्यक्तिहरू दस पन्ध्र मिनेट भन्दा बढी परीक्षणको लागि कुर्नु नपर्ने, त्यसरी कुर्दा पनि सामाजिक दुरी कायम गर्ने व्यवस्था गर्नु, हाल भैरहेको संक्रमितहरूको चापलाई समेत हेरी बढी चाप भएका शहरी केन्द्रहरूमा निःशुल्क परीक्षण र उपचारको व्यवस्था समेत थप गर्नु गराउनु भनि यस मन्त्रालयको नाममा जारी भएको परमादेश आफैमा तथ्य सम्मत छैन। सरकारी प्रयोगशालामा निःशुल्क परीक्षण गराउने हो भने स्वभाविक रूपमा चाप बढ्न जान्छ। चाप बढेको आधारमा तत्कालै दक्ष

4

जनशक्ति (परीक्षणको सन्दर्भमा) को संख्यामा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था हुँदा भने श्रोत साधनको समेत सिमितता तथा RT-PCR परीक्षणको अलावा अन्य रोगका विरामीहरूको संख्या समेत नियमित रूपमा भईराखेकोले गर्दा निजको समेत स्वास्थ्य उपचार सेवा साविक बमोजिम नै गर्नुपर्नेहुन्छ। स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा आफैमा प्राविधिक सेवा भएकोले दक्ष जनशक्ति तत्कालै परिपूर्ति गर्न सक्ने अवस्था रहदैन। तसर्थ: संक्रमित, जोखिम क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारी तथा विपन्न नागरिक जसलाई राज्यले हालको विपम परिस्थितिमा विशेषरूपमा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ, ति व्यक्तिको परीक्षण समयमा गरी समयमै नतिजा प्राप्त गर्नका लागि तथा सरकारी प्रयोगशालामा हुने चाप नियन्त्रण गरी प्रयोगशालाबाट फैलनसक्ने संक्रमणको दरलाई तत्कालै नियन्त्रण गर्नको लागि RT-PCR परीक्षणको न्यूनतम शुल्क तोकी बढी भन्दा बढी निजी प्रयोगशालालाई RT-PCR परीक्षणको अनुमति दिन आवश्यक भएकोमा सो पक्षलाई सम्मानित अदालतबाट जारी आदेशमा अनदेखा गरिएको छ।

(छ) नेपालको संविधानको धारा ३५(१) मा "प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त हुने हक हुनेछ" उल्लेख छ भने जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ को दफा ३ को उपदफा (४) मा "प्रत्येक नागरिकलाई देहायका शीर्षक अन्तर्गतका तोकिए बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ" भनिएको छ। सोही दफा को उपदफा (४)को खण्ड (ग) मा "सर्वा रोग सम्बन्धी सेवा" शीर्षकको रूपमा राखिएको छ। ऐनमा उल्लेख गरिएको उक्त व्यवस्थालाई नियमावली तर्जुमा गर्दा कानूनविद र विषयविज्ञसँग व्यापक छलफल गरी "तोकिएका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सूची" तयार गरिएको हो। सो सूची तयार गर्दा संविधान र ऐनमा उल्लेखित "प्रत्येक नागरिकलाई" भन्ने वाक्यांशलाई मध्यनजर गरी कम्तीमा हरेक वडामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गर्न सक्ने स्वास्थ्य सेवालाई छनौट गरिएको छ किनकी यो सेवा हरेक नागरिकले आफ्नो वसोवास गरेको स्थान नजिकै प्राप्त गर्न सक्छन्। उक्त नियमावलीमा स्वास्थ्य सेवालाई आधारभूत, विशेषज्ञ र विशिष्टकृत सेवामा वर्गीकृत गरिएको छ। कोरोना भाइरस रोग (COVID-19) नयाँ पत्ता लागेको सुरुवा रोग भएकोले नियमावलीमा समावेश गरिएको छैन तर अन्य सुरुवा रोगहरू जस्तै: डेंगे (Dengue) रोगको निदान र उपचार बाईं स्तरमा हुन नसक्ने भएकोले जनस्वास्थ्य सेवा नियमावलीमा डेंगे रोगको "परामर्श तथा प्रेषण सेवा" लाई मात्र आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा राखिएको छ। यसको अर्थ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सूचीमा नरहेका सेवाहरू निःशुल्क हुँदैनन् भन्ने होइन। यसका प्रशस्त उदाहरणहरू छन्, जस्तै: जटिल प्रसूतीको शल्यक्रिया सेवा जुन आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सूचीमा छैन। यस्तो शल्यक्रिया सेवा हरेक वडामा पुर्याउन कठिन छ तर नेपाल सरकारले सेवा उपलब्ध भएका अस्पतालबाट निःशुल्क सेवा प्रदान गर्ने गरिरहेको छ। साथै हेलिकोप्टरबाट निःशुल्क उद्धार समेत गरिरहेको छ। यसैगरी कोरोना भाइरस रोग (COVID-19) जनस्वास्थ्य नियमावलीमा उल्लेख नभएतापनि नेपाल सरकारले महामारीको सुरुवाती दिनदेखि नै निदान तथा उपचार निःशुल्क गर्दै आएको छ। यसका अलावा अस्पताल र आइसोलेसन केन्द्रमा रहन्जेल विरामीको खाना समेत निःशुल्क प्रदान गरेको छ।

(ज) चिकित्सा सेवाको इथिक्स (Medical Ethics) र विश्वव्यापी चिकित्सकिय अभ्यास (Global Medical Practice) अनुसार कुनैपनि रोगको निदान गर्नको लागि कुन परीक्षण गर्ने वा नगर्ने भन्ने कुराको निर्धारण गर्दा त्यसको यथेष्ट आधारहरू हुनुपर्छ। चिकित्सकले मुख्यतया विरामीको अवस्थाको आँकलन (Clinical

4

Assessment) गरी प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा ल्यात्र टेस्टको सिफारिस गर्दछ। तसर्थ नेपाल सरकारले पनि विषयविज्ञ र चिकित्सकसँग व्यापक परामर्श गरी प्रयोगशाला परीक्षण सम्बन्धी निर्देशिका तर्जुमा गर्ने गरेको छ। यसमा आवश्यक पर्ने व्यक्ति जस्तै: लक्षण तथा चिन्हहरू भएका व्यक्तिहरूले मात्र परीक्षण गराउने व्यवस्था गरिएको छ। यस्तो व्यवस्था प्रायजसो मुलुकले गरेका छन्। यसले अनावश्यक परीक्षण नहुने तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको परमादेशमा उल्लेख भए जस्तै लामो लाइनमा बस्नु पर्ने अवस्थाको अन्त्य भएको देखिन्छ।

(झ) नेपालको संविधानको धारा १७ को स्वतन्त्रता सम्बन्धी हकको उपधारा (२) को खण्ड (च) मा "नेपालको कुनै पनि भागमा पेशा, रोजगार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र संचालन गर्ने स्वतन्त्रता" उल्लेख छ। त्यसैगरी धारा ५१ मा "राज्यका नीतिहरू" अन्तर्गत खण्ड (घ)को (१) मा "सार्वजनिक, निजी, र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र स्वतन्त्र विकास मार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने" उल्लेख छ। संविधानले व्यवस्था गरेकोजिम नागरिकको स्वतन्त्रता सम्बन्धी हक र राज्यका नीतिहरू अनुसार मौजुदा ऐन/कानून र नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका शर्तहरूका अधीनमा रही निजी क्षेत्रले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिरहेका छन्। उपचारात्मक सेवामा निजी क्षेत्रको योगदान उल्लेख्य छ। निजी क्षेत्रले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दा शुल्क तिरेर सेवा लिन चाहने र सक्ने नागरिकको लागि स्वास्थ्य सेवा कुन र कस्तो संस्थाबाट लिने स्वतन्त्रता प्रदान गरेको देखिन्छ। साथै सरकारी सेवालाई सिमान्तकृत, विपन्न र गरिबको सेवामा समर्पित र केन्द्रित गर्न सहज भएको छ। यसर्थ नेपाल सरकारले कोभिड-१९ को प्रयोगशाला परीक्षणको लागि चिकित्सकीय सिफारिस नभएका तर आफ्नो इच्छाले जाँच गर्न चाहने र शुल्क तिर्न सक्ने नागरिकले स्वतन्त्र रूपमा शुल्क तिरेर जाँच गराउन पाउने अवसर प्रदान गरेको हो। २०७७ जेष्ठ महिनामा कोभिड-१९ को प्रयोगशाला परीक्षण शुल्क तिरेर गर्न पाउँ भनि जनस्तरबाट आवाज समेत उठेको विषय यहा स्मरण योग्य हुनु पर्दछ। नागरिकको चाहना र माग अनुसार निजी क्षेत्रको समझदारी र साझेदारीमा शुल्क तिर्न सक्ने व्यक्तिका लागि सशुल्क सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक भएकोले नै यी कदमहरू चालिएका हुन्। यी कदमले नागरिकको स्वतन्त्रताको हकको रक्षा गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको पहुँचलाई सहज बनाएको छ र कुनै पनि कोणबाट नागरिकको हक हनन भएको भन्न मिल्ने अवस्था छैन।

(ञ) कोभिड-१९ महामारी करिब १०० वर्ष पछि देखिएको विश्वव्यापी महाविपद (Mega Disaster) हो। अदृश्यजैविक जोखिम (Biological Hazard)का कारण उत्पन्न यस महाविपदमा सबै देशहरू जुधिरहेका छन्। जैविक कारणबाट उत्पन्न समस्या भएकोले बुद्धि र विवेकको उच्चतम प्रयोग गरी वैज्ञानिक तथ्यहरूको आधारमा उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोगमार्फत मात्र यो विपद विरुद्ध जुध्न सकिने देखिन्छ। अहिले विश्व अर्थतन्त्र धराशायी भएको छ, वस्तुहरूको उत्पादन र आपूर्ति प्रणाली कमजोर छ। राष्ट्रको अर्थतन्त्र तहसनहस छ। यस्तो अवस्थामा सबै क्षेत्रको सामुहिक सहकार्य र समन्वय अत्यावश्यक छ। तसर्थ निजी क्षेत्रको संलग्नता र सहयोगलाई अधिकतम उपयोग गर्नु आवश्यक तानी निजी क्षेत्रबाट संचालित स्वास्थ्य संस्थालाई कोभिड तथा नन-कोभिड स्वास्थ्य सेवा संचालनको लागि सहज यातायात सृजना गर्नु राज्यको दायित्व अन्तर्गत पर्ने भएको हुँदा परमादेश जारी हुनुपर्ने होइन आदेश पुरावलोकन गरिपाउँ।

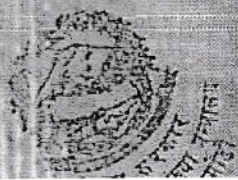
ch

(८) नागरिकको स्वास्थ्य सेवाको हक भन्नाले सयौं स्वास्थ्य समस्याहरूको लागि सेवा प्राप्त गर्ने हक हो। ती सयौं स्वास्थ्य समस्या मध्ये कोभिड-१९ एक स्वास्थ्य समस्या हो। हरेक दिन कोभिड बाहेकका अन्य स्वास्थ्य समस्याहरू (जस्तै: हार्ट अट्याक, मस्तिष्कघात, जटिल प्रशुती, दुर्घटनाबाट हुने गम्भीर चोटपटक आदि) भइरहेका हुन्छन्। तसर्थ स्रोत परिचालन गर्दा औचित्यपूर्ण र न्यायोचित ढङ्गले गर्नुपर्ने हुन्छ ताकी कुनै पनि कारणले कुनैपनि नागरिकको जीवन जोखिममा नपरोस। अन्यथा एउटा स्वास्थ्य समस्यामा मात्र केन्द्रित हुँदा अरु समस्याहरू ओझेल पर्न सक्छन्। यस कुरामा पनि सरकार गम्भीर र सम्बेदनशील छ। स्वास्थ्यमा नागरिकको सर्वव्यापी पहुँच सुनिश्चित गर्न सरकारले उपलब्ध स्रोत र साधनको अधिकतम प्रयोग गरेको छ। नेपालको संविधानको धारा ३५ (१) मा "..... कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन" उल्लेख छ। यसमा "निःशुल्क" उल्लेख नभएतापनि नेपाल सरकारको आ.व. २०७७/७८ को नीति तथा कार्यक्रमको बुँदा नं. ४९ मा "गरिव तथा विपन्न वर्गलाई केन्द्रिय अस्पतालहरूबाट प्रारम्भिक चरणको आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराइनेछ" भन्ने उल्लेख भए बमोजिम सातै प्रदेशका १५ वटा अस्पतालबाट सेवा संचालन शुरु हुँदै छ। यसरी उल्लेखित तथ्यले नेपाल सरकार नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धी हकको पूर्णतः रक्षा गर्न प्रतिबद्ध र दृढ छ। यस्तो अवस्थामा जारी परमादेश आफैमा तथ्यसम्मत तथा सर्वेधानक मान्यता तथा कानूनी व्यवस्था बमोजिम नभएको हुँदा प्रस्तुत आदेश पुरात्रलोकन गरिपाउँ ।

(८) मिति २०७७ असोज १९ गतेको मन्त्रिपरिषदको बैठकले आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका नागरिक, असहाय एकल महिला, अति अपाङ्गता भएका नागरिक, जेष्ठ नागरिक, अंगप्रतिमा खटिने स्वास्थ्यकर्मीहरू, सरसफाइ कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी लगायत जोखिम क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीमा लक्षण वा चिन्ह देखिएमा परीक्षण तथा उपचार निःशुल्क गर्ने र कुनै विमा कम्पनीबाट कोरोना विमा गरेको भएमा परीक्षण र उपचार खर्च निजको विमा रकमबाट व्यहोरिनेछ गरी निर्णय भएको छ। यो निर्णयले सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्नुपर्ने नागरिकको स्वास्थ्यलाई राज्यले पूर्णतः जिम्मा लिएको अवस्था छ। यसको कार्यान्वयनमा प्रशासनिक कठिनाइलाई सरलीकरण गर्दै उल्लेखित समूहमा पर्ने वा नपर्ने विषय सेवाग्राही स्वयमले घोषणा गरे हुने गरी व्यवस्था गरिएको छ। न्यस्तै आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ को बजेटमा एकलखसम्मको कोरोना विमाको व्यवस्था गरिएको छ। सोबाट समेत यसको उपचार हुन सक्ने भई नागरिकको व्यय कमहुने अवस्था छ। कोरोनाको संक्रमण भएकाको लागि तै भनी विमा सहितको व्यवस्था बजेट मै राखी सकिएको अवस्थामा सो व्यवस्थालाई अनदेखा गरी जारी आदेश संविधान, कानून, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास तथा देशको आर्थिक अवस्थालाई नजर अन्दाज गरी भएकोले प्रस्तुत आदेश पुनरावलोकन गरी बदर गरी पाउँ ।

५. अतः सम्मानित अदालतबाट मिति २०७७।६।१५ मा भएको उक्त मुद्दाको फैसला/आदेश यसै सम्मानित सर्वोच्च अदालतद्वारा प्रतिपादित नजिरसंग निरपेक्षरूपमा बाझिनुका साथै तथ्यसंगत समेत नभै न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ११ को उपदफा २ को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान भएकोले प्रस्तुत मुद्दा पुनरावलोकन गरी हेरी प्रकरण-२ मा उल्लेख भएबमोजिम जारी परमादेशको(निःशुल्क परीक्षण र उपचारको व्यवस्था समेत थप गर्नु गराउनु भन्ने) आदेश बदर पाउन सम्मानित अदालतमा सादर अनुरोध गर्दछु ।

X

६. प्रस्तुत निवेदनको सुनुवाईको क्रममा उपस्थित हुनु हुने सरकारी वकीलको वहस जिकीरलाई यस निवेदनको अभिन्न अंग मानी पाउँ ।

७. निम्नानुसारका कागज प्रमाण यसैसाथ संलग्न गरेको छु :-

(क) सम्मानित अदालतबाट मिति २०७७।६।१५ मा जारी भएको आदेशको प्रति पाना-२४

(ख) ने.का.प. २०६६ अड्ड ९ चि.न. ८२२६ को तजिर पाना-११

८. यसमा लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो छ, फरक ठहरे कानूनवमोजिम सहूँला बुझाउँला ।

निवेदक

(लक्ष्मी अर्याल)

सचिव

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

इति सम्वत् २०७७ साल कार्तिक महिना १६ गते रोज १ मा शुभम् ।

X